

Hoger
Algemeen
Voortgezet
Onderwijs

Afnametijdstip 1
Woensdag 31 maart

Vragenboekje

De blokken zijn:

Blok 1: Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw

Blok 2: Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw

Blok 3: Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw – I

Blok 4: Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw – II

Bij het beantwoorden van de vragen maak je gebruik van de aangeboden bronnen. Tevens wordt een beroep gedaan op je eigen kennis. In het vragenboekje zie je in de marge bij elke vraag een lijstje met daaronder meestal één of meer bronnen die van speciaal belang zijn bij de vraag. Op de cd-rom zijn deze bronnen aangegeven met een groene stip.

In het vragenboekje is een inleiding bij een vraag cursief gedrukt. Op de cd-rom staat deze, niet cursief, in het vak direct boven de vraag.

In het vragenboekje wordt een vetgedrukt woord uitgelegd in een voetnoot. Op de cd-rom is zo'n woord blauw en vetgedrukt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Voor dit examen zijn maximaal 70 punten te behalen; het examen bestaat uit 4 blokken met in totaal 38 vragen.

Bij elke vraag is aangegeven hoeveel punten behaald kunnen worden.

Blok 1

Dit vragenblok gaat over Amsterdam als centrum van de wereldhandel, over verschillende aspecten van de handel over zee en de daaraan gerelateerde kunst en cultuur.

afbeelding 1
tekst 1

Lees tekst 1.

De noordelijke Nederlanden ontwikkelden zich aan het einde van de zestiende eeuw, begin zeventiende eeuw tot het belangrijkste handelsknooppunt van Europa. Amsterdam maakte als handelscentrum een enorme groei door.

- 2p **1** Geef twee redenen waarom de stad Amsterdam zo'n grote rol kon gaan spelen op het gebied van de wereldhandel.

afbeelding 2
afbeelding 3

In 1640 besloten de bestuurders van Amsterdam tot het bouwen van een geheel nieuw en majestueus stadhuis. Op afbeelding 2 zie je een gedeelte van de Burgerzaal van het stadhuis. Afbeelding 3 is een opname van de vloer van de Burgerzaal. De Burgerzaal heeft een bewust gekozen decoratieprogramma dat als onderwerp heeft: de ordening van de kosmos.

Het decoratieprogramma van de Burgerzaal laat duidelijk zien wat de ambities waren van het stadsbestuur.

- 2p **2** Noem één van die ambities. Leg aan de hand van afbeelding 2 en/of 3 uit hoe deze ambitie daarin te zien is.

afbeelding 4

In de Gouden Eeuw specialiseerden beeldend kunstenaars zich meestal in één genre en probeerden daarin uit te blinken. Zo zie je op afbeelding 4 een zeegezicht van Hendrick Cornelisz Vroom. Op dit schilderij wordt de terugkeer getoond van de tweede expeditie naar Oost-Indië in 1599. Deze tocht was in zakelijk opzicht een groot succes. Vroom is een van de eerste specialisten in het genre van het zeegezicht. In dit zeegezicht beeldt hij een historische gebeurtenis uit.

- 2p **3** Leg aan de hand van twee aspecten van de voorstelling uit op welke manier Vroom deze succesvolle historische gebeurtenis heeft verbeeld.

afbeelding 5

Er waren ook schilders die zich specialiseerden in het maken van groepsportretten. Meestal laten deze portretten meer dan alleen gelijkenis zien: ze vertellen ook iets over de afgebeelde personen aan de hand van de kleding, houding en attributen. Op afbeelding 5 zie je een groepsportret van de VOC-bestuurders van de Kamer van Hoorn, geschilderd door Johan de Baen in 1682.

- 2p **4** Beschrijf aan de hand van de kleding, houding en attributen wat dit groepsportret vertelt over de hier afgebeelde personen.

muziek 1
tekst 2
tekst 3

Lees tekst 2.

Het 'reizen naar de Oost' was een grote inspiratiebron voor allerlei liederen.

Muziekfragment 1 bevat drie coupletten van het lied 'Reys na Oost-Indiën'. In tekst 3 staat naast de tekst van deze coupletten een 'vertaling' in hedendaags Nederlands. In deze coupletten komt een aantal aspecten van het 'reizen naar de Oost' aan bod.

- 2p **5** Noem drie redenen uit dit lied om een reis naar de Oost te maken.

muziek 1
muziek 2
tekst 3
tekst 4

Muziekfragment 2 laat vier coupletten uit een zeemanslied horen, geschreven in 1639 tijdens een terugreis van Oost-Indië naar Middelburg. In tekst 4 staat naast de tekst van dit lied een 'vertaling' in hedendaags Nederlands.

Muziekfragment 1 en 2 verschillen van inhoud gelet op:

- de reis zelf, en
- het verblijf aan land.

2p **6** Noem met betrekking tot beide aspecten een verschil. Licht je antwoord toe met voorbeelden uit de tekst.

muziek 1
tekst 3

In een onderzoek naar Nederlandse zeemansliederen wordt onderscheid gemaakt tussen eigenlijke (zoals muziekfragment 2) en oneigenlijke zeemansliederen (zoals muziekfragment 1). Oneigenlijke zeemansliederen gaan weliswaar over het leven van de zeeman en/of richten zich met een bepaalde opzet tot hem, maar zijn niet binnen de scheepsgemeenschap ontstaan en worden niet geregeld, spontaan gezongen tijdens de reis. Dit soort liederen werd dan ook voornamelijk op de wal ten gehore gebracht.

Het lied 'Reys na Oost-Indiën' (muziekfragment 1) werd, zoals de meeste zeemansliederen, in de eerste plaats ter vermaak gezongen. Maar dit lied werd ook om andere redenen ten gehore gebracht.

1p **7** Noem er een.

muziek 2
muziek 3
tekst 4
tekst 5

In muziekfragment 3 hoor je hetzelfde zeemanslied als in muziekfragment 2, maar in een andere versie. In tekst 5 staat de tekst van muziekfragment 3.

Muziekfragment 2 doet aan als een 'kunst'-lied. Muziekfragment 3 daarentegen is wat volkser en lijkt meer op een 'echte' matrozenuitvoering.

1p **8** Leg aan de hand van de opbouw van het lied uit waarom muziekfragment 3 een 'matrozen'-uitvoering genoemd zou kunnen worden, terwijl muziekfragment 2 meer een 'kunst'-uitvoering is.

3p **9** Leg aan de hand van nog drie andere aspecten uit waarom muziekfragment 2 meer een 'kunst'-uitvoering genoemd kan worden dan muziekfragment 3.

muziek 2
tekst 4

Veel literatuur, beeldende kunst en vocale muziek uit de zeventiende eeuw heeft een moralistische strekking. Muziekfragment 2 is daarvan een voorbeeld.

2p **10** Wat is de moraal van het verhaal in muziekfragment 2? Beargumenteer je antwoord.

Blok 2

Dit vragenblok gaat over het Bauhaus in Duitsland van 1919 tot 1933.

muziek 2
tekst 6

In het begin van de twintigste eeuw was de Jugendstil of Art Nouveau de toonaangevende stijl in de toegepaste kunsten. Handwerk in de sierlijke, decoratieve vormgeving van de Jugendstil werd vaak machinaal geïmiteerd.

Geleidelijk aan ontstonden bewegingen die zich afzetten tegen dit machinaal geïmiteerd handwerk, zoals het Bauhaus, De Stijl en het constructivisme.

1p **11** Noem één reden waarom deze nieuwe bewegingen dat deden.

tekst 6

Tekst 6 is het manifest van het Bauhaus. Voor het beantwoorden van vraag 12 kun je gebruik maken van tekst 6.

3p **12** Noem vier doelstellingen van het Bauhaus.

Voordat de student bij de Bauhausopleiding werd toegelaten tot een van de werkplaatsen en het eigenlijke vakonderricht, moest hij de **Vorkurs**¹⁾ met goed gevolg doorlopen hebben.

2p **13** Leg uit welke twee specifieke Bauhausvaardigheden studenten ontwikkelden tijdens deze Vorkurs.

In de beginperiode van het Bauhaus werden de werkplaatsen steeds geleid door twee verschillende docenten, met ieder een eigen taak in het onderwijsprogramma.

1p **14** Beschrijf waarvoor elk van deze docenten verantwoordelijk was.

afbeelding 6 *Nadat in 1925 het Bauhaus naar Dessau was verhuisd, kwam het accent nog sterker dan voorheen te liggen op wonen, industriële vormgeving, grafische vormgeving, fotografie en de ontwikkeling van **prototypen**²⁾ van industriële producten. Het Bauhaus liet vanaf dat moment vooral zijn invloed gelden op het gebied van de toegepaste kunst. Op afbeelding 6 zie je een van de modellen uit de metaalwerkplaats: de tafellamp uit 1923/24, ontworpen door Wilhelm Wagenfeld in samenwerking met Karl Jucker. De lamp op afbeelding 6 beantwoordt aan de doelstellingen van het Bauhaus.*

3p **15** Leg dit uit aan de hand van *vorm, materiaal* en *functie*.

afbeelding 7 *Op afbeelding 7 zie je een pagina uit de Bauhauscatalogus, ontworpen door Herbert Bayer in 1925. Hierop is een van de Bauhausproducten weergegeven: een kinderspeelkast. Bayer streefde naar directheid in de communicatie, wat te zien is aan de duidelijke grafische vormgeving op afbeelding 7.*

2p **16** Leg aan de hand van twee aspecten van de grafische vormgeving uit, hoe de boodschap direct wordt overgebracht.

afbeelding 8 *Herbert Bayer ontwierp ook het titelblad van het tijdschrift 'bauhaus' uit 1928 op afbeelding 8. Dit ontwerp werd hét voorbeeld voor toekomstige reclamemakers. Op afbeelding 9 zie je een affiche voor de overzichtstentoonstelling van het Bauhaus in 1968, eveneens van de hand van Bayer. Daarin zie je hoe hij opnieuw op zijn typerende manier de ideeën van het Bauhaus in zijn vormgeving verwerkt heeft. Bayer kreeg veel navolging, vooral vanwege de manier waarop hij ruimte en vlak en vorm en inhoud met elkaar verbindt.*

afbeelding 9

1p **17** Beschrijf aan de hand van afbeelding 8 en/of 9

- hoe Bayer *ruimte* en *vlak* verbindt, of:
- hoe Bayer *vorm* en *inhoud* verbindt.

afbeelding 10 *Het Bauhaus kende diverse werkplaatsen, waaronder een theaterwerkplaats waaraan Oskar Schlemmer leiding gaf vanaf 1923. In de Bauhausdansen van Schlemmer staat het thema 'de mens in beweging, in relatie tot de ruimte' centraal. Op afbeelding 10 en in videofragment 1 zie je de 'vormendans' van Schlemmer.*

video 1

2p **18** Noem twee uitgangspunten van het Bauhaus die je ziet in deze vormendans.

noot 1 vooropleiding

noot 2 eerste, oorspronkelijke model

*In zijn laatste fase werd het Bauhaus geconfronteerd met een omslag van het politiek-maatschappelijke klimaat en ondervond felle tegenwerking van de nationaal-socialisten. In 1933 werd het Bauhaus, inmiddels verhuisd naar Berlijn, op last van de nazi's gesloten, waarna de docenten besloten de school op te heffen. Veel Bauhausdocenten vluchtten. Degenen die in Duitsland bleven, waaronder Schlemmer, werden aangemerkt als vertegenwoordigers van **entartete Kunst**³⁾.*

In het gedachtegoed van zowel het Bauhaus als van de nationaal-socialisten werd veel belang gehecht aan mechanisatie en industrialisatie. Maar er bestonden tussen het Bauhaus en de nationaal-socialisten grote verschillen in ideologische en artistieke opvattingen.

- 2p **19** Leg uit waarom de nationaal-socialisten het Bauhaus om zowel *ideologische* als *artistieke* redenen afwezen.

Veel Bauhausdocenten vluchtten naar de Verenigde Staten, waar in Chicago een nieuw Bauhaus ontstond.

- 2p **20** Op welke wijze heeft het Bauhaus vanuit de Verenigde Staten grote invloed uitgeoefend op de moderne architectuur?

Blok 3

Dit vragenblok gaat over 'Cyrano - De Musical' uit 1992.

tekst 7 *Lees tekst 7.*

In tekst 7 staat dat Joop van den Ende de musical in Nederland tot een waar cultuurgoed voor de massa heeft gemaakt. In het seizoen 2001/2002 bezochten ruim 2 miljoen mensen in Nederland een musical. Het aandeel 'muziektheater' van het totale aantal theatervoorstellingen steeg tussen 1995 en 2002 van 8 naar 15 procent.

- 2p **21** Waardoor heeft Joop van den Ende de musical in Nederland kunnen laten uitgroeien tot ware 'massacultuur' (twee antwoorden)?

tekst 7
video 2

Bekijk videofragment 2, de opening van 'Cyrano - De Musical'. In tekst 7 wordt een musical vergeleken met andere theatergenres.

- 2p **22** Beschrijf zelf wat een musical is en verwerk daarin drie van de belangrijkste kenmerken van dit genre.

tekst 7

In tekst 7 wordt de Duitse term 'Gesamtkunstwerk' gebruikt. Je zou deze in dit verband kunnen vertalen als 'gezamenlijk kunstwerk'. In tekst 7 wordt al gesproken over mensen die verantwoordelijk zijn voor dans, zang, spel en decor.

- 2p **23** Noem nog vijf andere beroepsbeoefenaars in de kunsten die betrokken zijn bij het professioneel produceren van een musical en geef aan waarvoor zij verantwoordelijk zijn.

tekst 8
video 3

Lees tekst 8 en bekijk videofragment 3, het lied 'Dat ik haar bemin'. 'Cyrano - De Musical' is een getrouwe bewerking van het toneelstuk 'Cyrano de Bergerac' uit 1897 van de Franse schrijver Edmond Rostand (1868-1918). Het toneelstuk werd onmiddellijk een groot succes en wordt nog steeds gespeeld. Het is internationaal op allerlei manieren bewerkt, van poppenspel en film tot musical.

- 2p **24** Noem twee tijdloze thema's uit dit verhaal die de reden kunnen zijn voor zo'n grote populariteit.

noot 3 ontaarde kunst

Cyrano de Bergerac heeft echt bestaan (1619-1655), maar zijn leven is geromantiseerd door Edmond Rostand. Zo was Cyrano niet de stille aanbieder van Roxane en Roxane was in werkelijkheid helemaal niet mooi. De indrukwekkende neus van Cyrano is wel historisch juist. Ook schreef Cyrano veel, onder meer over vliegende machines, parachutes en zelfs over een fonograaf. Hoewel de toneelschrijver dus een historische bron gebruikte, heeft hij ook veel veranderd en toegevoegd.

- 2p **25** Geef twee verschillende redenen die *toneelschrijvers* kunnen hebben om veranderingen aan te brengen in de historische gegevens.

tekst 9
tekst 10
video 4

Videofragment 4 speelt zich af in de herberg van dichter-kok Ragueneau. In tekst 9 staat het eerste gedeelte van de songtekst uit videofragment 4 van de musical. In tekst 10 staat de overeenkomstige tekst uit het toneelstuk. De teksten 9 en 10 vertonen overeenkomsten en verschillen.

- 1p **26** Hoe komt in beide teksten naar voren dat Ragueneau zowel dichter als kok is?
1p **27** Noem een verschil tussen de beide teksten gelet op de opbouw. Je kunt hierbij ook het volledige, in videofragment 4 te beluisteren lied betrekken.

Yan Tax ontwierp voor 'Cyrano - De Musical' de kostuums, die verwijzen naar de zeventiende eeuw.

- 1p **28** Waarom heeft men de kostuums wèl laten verwijzen naar de tijd waarin Cyrano leefde, maar de muziek niet of nauwelijks? Beargumenteer je antwoord.

afbeelding 11
video 5

Videofragment 5 bevat het lied 'Wat maakt de man de man'. Op afbeelding 11 zie je 'De Nachtwacht' van Rembrandt van Rijn uit 1642. Bekijk videofragment 5 en afbeelding 11.

Een **recensent**⁴⁾ vergeleek het lichtontwerp van 'Cyrano - De Musical' met de schilderijen van Rembrandt en de **Caravaggisten**⁵⁾. De manier waarop het licht wordt gebruikt, zowel door deze schilders als in de musical, wordt *clair-obscur* genoemd.

- 2p **29** Noem twee visuele effecten die hiermee in videofragment 5 bereikt worden.

afbeelding 12
afb. 12a
afb. 12b

Op afbeelding 12 zie je de binnenkant van de in drieën te vouwen reclamefolder van de heropvoering van 'Cyrano - De Musical' in 1994. Op afbeelding 12a en 12b zie je details ervan. Op de buitenkant van de folder staan titel, zakelijke gegevens en telefoonnummers, foto's en een reserveringsformulier.

- 2p **30** Noem vier reclamemiddelen die op de binnenkant van deze folder worden aangewend om publiek naar de voorstelling te trekken.

noot 4 Eric van der Velden, *Cyrano meesterstuk Nederlandse musicalmakers* (Utrechts Dagblad, 18-9-1992)

noot 5 Een groep schilders, voornamelijk werkzaam in Utrecht, die in Rome de invloed van de Italiaanse schilder Michelangelo da Caravaggio (1571-1610) heeft ondergaan en die invloed meegenomen heeft naar Nederland en in de Nederlandse schilderkunst.

Blok 4

Dit vragenblok gaat over de invloeden die een specifieke folkloristische cultuuruiting, de oriëntaalse dans, gedurende de twintigste eeuw heeft ondergaan.

In de loop van de negentiende eeuw maakte volkscultuur of folklore langzaam plaats voor nieuwe vormen van populaire cultuur. Er was toen echter nog geen sprake van massacultuur. Voor het ontstaan daarvan is de verbreiding van de televisie in de jaren vijftig van de twintigste eeuw van wezenlijk belang geweest. Televisie heeft het mogelijk gemaakt dat allerlei vormen van populaire cultuur onder een massaal publiek verspreid raakten. Sindsdien heeft populaire cultuur, in de vorm van massacultuur, veel macht en invloed gekregen.

2p **31** Noem twee verschillen tussen volkscultuur en massacultuur.

Al voor de komst van de televisie werden massamedia ingezet om velerlei soorten informatie, ook over populaire cultuur, onder de aandacht van een groot publiek te brengen.

2p **32** Noem drie massamedia die al bestonden voor de komst van de televisie.

Voor de verspreiding van cultuur zijn de media van wezenlijk belang, maar er zijn ook andere manieren waarop cultuur zich wereldwijd kan verspreiden.

2p **33** Noem twee, niet door de media bemiddelde manieren waarop cultuur zich kan verspreiden en leg uit hoe die verspreiding tot stand komt.

tekst 11
video 6

Lees tekst 11 en bekijk videofragment 6, waarop een fragment te zien is van een optreden van de Egyptische buikdanseres Fifi Abdo.

Buikdans is een goed voorbeeld van wereldwijd verspreid geraakt cultuurgoed. Ofschoon de dansvorm meestal gezien wordt als oriëntaalse, Arabische folklore, blijkt uit tekst 11 dat bij deze opvatting vraagtekens gezet moeten worden.

2p **34** Geef aan de hand van tekst 11 twee argumenten waarom de buikdans zoals wij die kennen niet zonder meer gezien kan worden als oriëntaalse folklore.

video 6

*In de oriëntaalse dans worden in samenhang met het ritme en de opbouw van de muziek bewegingen gemaakt, die kenmerkend zijn voor zogenaamde **isolatietechniek**⁶⁾. Deze isolatietechniek wordt beschouwd als een authentiek aspect van de buikdans.*

1p **35** Leg aan de hand van een voorbeeld uit videofragment 6 uit hoe de isolatietechniek is te herkennen in de bewegingen.

video 6
video 7

Op videofragment 7 zie je een fragment van een dans die geïnspireerd is op de 'Ghawazi' (zigeunerdans), uitgevoerd door Suraya Hilal Dance Company.

De Egyptische danseres Suraya Hilal woont en werkt in Europa. Zij onderzocht in haar geboorteland de oorsprong van oriëntaalse dans en kwam tot de conclusie dat de buikdans zoals die in de westerse wereld bekend is, weinig te maken heeft met de authentieke dansvorm. Hilal lanceerde vervolgens de term 'raqs sharqi', wat de oorspronkelijke benaming is van de klassieke Egyptische dansen. Om recht te doen aan deze historische dansvorm, treedt het gezelschap van Hilal op met voorstellingen waarin materiaal van de oorspronkelijke, oriëntaalse dansen verwerkt is.

Met betrekking tot choreografie, aankleding en bewegingen onderscheidt het optreden van Hilal Dance in videofragment 7 zich van het optreden van Fifi Abdo in videofragment 6.

3p **36** Beschrijf voor elk van de drie aspecten een verschil.

noot 6

Een techniek waarbij verschillende delen van het lichaam afzonderlijk van elkaar bewegingen uitvoeren.

video 8

Op videofragment 8 zie je een optreden van popartieste Shakira met het Spaanstalige nummer Ojos Así.

Vanaf 2000 dook plotseling de buikdans in veelbekeken videoclips op, waaronder die van Shakira. Anders dan Fifi Abdo en Suraya Hilal heeft Shakira de buikdans wereldwijd, onder een groot publiek populair gemaakt. Dat heeft niet alleen te maken met het feit dat zij veelvuldig op televisie te zien is geweest. Ook de manier waarop Shakira de buikdans presenteert, heeft een belangrijk aandeel in het succes van de dansvorm.

- 1p **37** Beargumenteer waarom buikdans op de manier waarop Shakira die presenteert, op grote schaal aanslaat.

tekst 12

Lees tekst 12.

Buikdanseressen als Paula Marissink vinden vaak dat de oriëntaalse dans verkeerd begrepen wordt en proberen het publiek duidelijk te maken dat echte buikdans een kunstvorm is, zoals het klassieke ballet.

- 2p **38** Geef een argument voor en een argument tegen de opvatting dat buikdans een vorm van kunst is.

Einde